

RUHƏNGİZ HACIYEVA

E-mail: r.mammedyarova@mail.ru

İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLIYININ TƏMIN OLUNMASINDA KİV-LƏRİN ROLU

Açar sözlər: informasiya təhlükəsizlik, siyasət, konsepsiya, respublika, dövlət, hakimiyyət.
Ключевые слова: информационное безопасности, информационное средство, безопасность средств массовой информации, информационная политика, информационная среда

Key words: information security, information means, the security of mass media, information politics, informational environment.

Demokratik mühitdə kütləvi informasiya vasitələri əsas informasiya mənbələri, eləcə də hökumətlə insanlar arasında əlaqələndirici vasitə olaraq, cəmiyyətdə mühüm rol oynayır. KİV insanları həyatın müxtəlif sahələri ilə bağlı, həmçinin fərdlərin həyatına təsir edəcək informasiya və biliklə təmin etmə rolunu həyata keçirir ki, buraya idarəçilik də aiddir. KİV, adətən xalqın adından həyata keçirilən (hakimiyyət tərəfindən) fəaliyyətlərlə bağlı əsas informasiya mənbəyi kimi çıxış edir. Odur ki, KİV inkişaf, demokratiya və keyfiyyətli idarəçiliklə bağlı biliyin əldə edilməsi üçün əsas qaynaq, eləcə də münaqişələr zamanı böyük əhəmiyyəti olan element sayılır. KİV, həm də insanlar, hadisələr, mühüm tədbirlər və s. ilə əlaqədar informasiyanı cəmiyyətə təqdim etmək vəzifəsini də daşıyır. Beləliklə, KİV-in roluna çevrilən informasiya təhlükəsizliyi çox əhəmiyyətli elementə çevrilir [1,105]. Onlar öz fəaliyyətlərində fərddən başlayaraq, cəmiyyətin, dövlətin həyatına çox mühüm təsir göstərir. KİV-dən gələn təhlükələrə KİV sisteminin az inkişafı, istifadəçilərə informasiyaların ötürülməsində yaranan problemlər, demokratik sistemdə jurnalistlərin öz yerini və rolunu bilməməsi, sosial dialoqu aparmaq bacarığının olmaması, auditoriyanın KİV-ə passiv reaksiyasını və s. göstərmək olar. Göründüyü kimi informasiya təhlükələri jurnalist fəaliyyətinin istənilən sferasında və etapında, eləcə də istənilən kütləvi informasiya prosesində yarana bilər. Təhlükələr həm ölkə daxilində, həm də xaricdən qaynaqlanmaqla, informasiyanın ötürülməsi və alınması prosesinə ciddi əngəl törədə bilər. Kütləvi-informasiya təhlükəsizliyi cəmiyyətin informasiya sisteminin elə vəziyyətidir ki, burada olan istənilən sosial subyekt öz dini, dili, sosial mənsubiyyəti, təhsilindən asılı olmayaraq rəşional qərarların qəbul edilməsinə şərait yaradan dəqiq, obyektiv informasiyaları əldə edə bilsin. Belə informasiyaları əldə olunması üçün KİV çoxlu informasiya kanallarına və mənbələrinə malik olmalıdır.

Beynəlxalq arenada informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi əsas məsələlərdən biridir. Beynəlxalq arenada təhlükəsizliyin təmini üçün müasir tələblərə cavab verən əks təbliğat konsepsiyası yaradılmalıdır. Bu zaman dövlət milli informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin internasionallaşmasına və qloballaşmasına nail olmalıdır. Bu zaman milli maraqların qorunması, həmçinin informasiya ekspansiyasına məruz qalmağa qarşı mübarizə aparılmalıdır. Həmcinin təbliğat elə aparılmalıdır ki, reallığı əsk etdirdin. Əks təqdirdə bu dövlətə inamı azaltmaqla bərabər cəmiyyətdə ona qarşı mənfi fikir formalaşdırıla bilər.

KİV müxtəlif informasiya mənbələrinin gücünü, zəif cəhətlərini və ən əsası quruluş dilemmalarını ortaya çıxararaq, özünün xüsusi bir mövqeyə malik olduğunu göstərir. Başqa bir tərəfdən, hökumətlərin KİV-ə göstərdiyi təsir və təhdid senzura, yanlış məlumatlandırma,

eləcə də təbliğat kimi məqsədyönlü fəaliyyətləri ehtiva edir. Bu amillər KİV-ə öz rolunu effektiv oynamağa mane olur. Hal-hazırda informasiya mühitində KİV-in iki sosial tipi üstünlük təşkil edir. Birinci tipə vətəndaş cəmiyyətinin jurnalistikası aiddir ki, buraya adətən müxtəlif sosial qrupların və ictimai təşkilatların maraqlarının ifadəsi daxildir. İkinci tipə isə dövlət KİV-ləri daxildir. İdeal formada dövlət KİV-i ictimai maraqların ifadəçisi və qoruyucusu kimi çıxış edir. Ancaq ən yaxşı halda dövlət KİV-i qüvvələr çoxluğunun fikirlərinin ifadəçisi kimi çıxış edir. Bu qüvvələr çoxluğuna isə adətən seçkilərdə qalib gəlmiş qruplar, hakimiyyətdə olan siyasi və iqtisadi elita aid edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir dünyada dövlət nəinki dövlət KİV-lərindən öz məqsədləri üçün istifadə edir, hətta nisbətən müstəqil KİV-i informasiya ilə təmin edən əsas mənbə kimi çıxış edir. KİV yalnız o zaman tam müstəqil hesab edilə bilər ki, onun müstəqil və heç bir qurumdan asılı olmayan informasiya mənbələri olsun. Nəzərimizcə dövlət KİV-i, vətəndaş cəmiyyəti KİV-indən prinsipial şəkildə heç o qədər də fərqlənmirlər.

Hökumətlərin KİV-ə tətbiq etdiyi məhdudlaşdırıcı xüsusilə, Qərbdə söz və ifadə azadlığının məhdudlaşdırmağa yönələn fəaliyyət kimi qiymətləndirilir. KİV-in milli təhlükəsizliklə bağlı risk yarada biləcək informasiya ötürücüsü olduğunu da nəzərə alsaq (məsələn, terrorizmlə bağlı informasiya), sözügedən qurumların informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsində rolunun nə qədər mürəkkəb və təhlükəli olduğu aydınlaşar.

Milli təhlükəsizliyə müxtəlif təhdidlərin olduğu bir mühitdə media həm ifadə azadlığını, həm də informasiya təhlükəsizliyini məhdudlaşdırmağa meyillidir. Hətta demokratik hökumətlər belə, terrorçulara, qiyamçılara qarşı mübarizə istiqamətində göstərilən səyləri gözdən sala bilən başlıca azadlıqları nəzarət altına almağa vadar edə bilər. Medianın müstəqil fəaliyyəti üçün azadlıqlar ABŞ kimi demokratik dövlətlərin konstitusiyaları tərəfindən təmin edilir. Sözügedən ölkədə mətbuatın fəaliyyət azadlığına təminatı ABŞ Konstitusiyasının Birinci Dəyişikliyi, eləcə də ştatların konstitusiyalarında verilmişdir. ABŞ-da olduğu kimi, Fransa da media azadlığı konstitusiya ilə təmin edilmişdir. KİV-nə həm hökumət, həm də onun ayrı-ayrı üzvlərinin, global hadisələrin, eləcə də yerli və dövlət səviyyəsində qurumların əlaqədar olduğu ictimai məsələlərlə bağlı xəbər yayımı vasitəsilə özünüidarə sahəsində effektivliyə nail olunması üçün lazım olan informasiyanın cəmiyyətə ötürülməsi səlahiyyəti vermişdir. Media ilə hökumət arasında əlaqələr əksər hallarda mürəkkəb olur, belə ki, mətbuat da hökumətin və başqa rəsmi qurumların hakimiyyətdən sui-istifadə hallarının aşkarlanması istiqamətində nəzarətçi vəzifəsini daşıyır. Media azadlığının zəruri olduğu mühitdə hökumət onun nəzarətçilik vəzifəsinə elə də çox müdaxilə etmir. Media, adətən, liberal olur və özünü senzuradan keçirir [2,55].

İnsanların təhlükəsiz informasiyaya malik olma haqqı ilə milli təhlükəsizlik maraqları baxımından qanuni hakimiyyətə malik ictimai təşkilatlara inam arasında balansın saxlanması həmişə aktual olmuşdur. Çünki informasiyaya girişi və onu saxlamaq hüququ olan belə qurumların həm də onu təhrif ya ləğv etmək, yaxud qeyri-qanuni, şəxsi maraqlar naminə informasiyanı məhdudlaşdırmaq imkanları vardır. KİV böyük əhəmiyyətə malik ictimai nəzarət funksiyasını icra edə, eləcə də hökumət rəsmilərinin malik olduğu informasiyanı qoruya bilər. Bu, məlumatlı auditoriyanın yaradılması yolu ilə mümkündür. Belə mühitdə KİV hakimiyyətin qəzəbinə tuş gəlməkdən çəkinmiş, ictimai vəzifəsindən güzəştə getmişdir. KİV cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyinin bütün sahələrinə təsir göstərir. Bu sahələrə koqnitiv, mənəvi və əsasən də psixoloji sahələri misal göstərmək olar. Ümumilikdə, KİV-in informasiya təhlükəsizliyinə təsirini iki istiqamətdə təhlil etmək olar:

1. KİV tərəfindən zərərli informasiyanın cəmiyyətə yayılması aspekti;

2. KİV-in cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyini qoruyan qüvvə kimi çıxış etməsi aspekti.

Bu baxımdan KİV-in cəmiyyət həyatında ikili rolu üzə çıxır. Yəni o həm informasiya təhlükəsizliyinin qoruyucusu, həm də onun potensial təhlükə daşıyıcısı kimi çıxış edir. İnformasiya hakimiyyəti məqsədyönlü şəkildə müəyyən məlumatların yayılması (və ya yayılmaması) və cəmiyyətdə ictimai rəyin yaradılması ilə məşğul olur. İnformasiya hakimiyyətinin subyektləri kimi KİV-lər, informasiya və reklam agentlikləri, elm-tədris müəssisələri və s. çıxış edir. Saydıqlarımızın içərisində daha çox təsir gücünə malik olanları, KİV, televiziya, radio, reklam agentlikləri, məktəb və universitetlər çıxış edir. İnformasiya hakimiyyəti digər hakimiyyətlərdən fərqli olan təsirlərə malikdir:

1. Hissolunmaz təsirlər. Yəni qəbul edilən informasiyaya onu qəbul edənlərin daha az etirazı nəzərdə tutulur ki, bunun nəticəsində fərd siyasi hakimiyyətin tərəfdarına və ya düşməninə çevrilə bilər.

2. İnformasiyanın qloballığı. Müasir texnologiyalar vasitəsilə informasiya ani olaraq dünyanın istənilən nöqtəsinə ötürülə bilər.

3. İstənilən ictimai və ya fərdi hadisəni gündəmə gətirmək və maraq obyektinə çevirmək. Yəni KİV, digər hakimiyyət orqanlarından fərqli olaraq fərdin şəxsi həyatına da birbaşa müdaxilə etmək imkanına malikdir. Buna misal kimi hər hansı bir tanınmış və ya sıradan bir şəxsin problemlərinin, şəxsi həyatının televiziya ekranlarında və ya mətbuat səhifələrində verilməsini göstərmək olar [3,60].

Demokratik cəmiyyətlərdə informasiya siyasətinin qurulması xalq hakimiyyəti prinsipinə söykənir, başqa sözlə, onun qurulmasında vətəndaş cəmiyyətinin və dövlətin maraqları uzlaşdırılmalıdır. Qeyri-dövlət KİV-ləri informasiya cəmiyyətinin institutu adlandırılı bilər [4,35].

Bu o halda mümkündür ki, KİV - konkret olaraq hansısa dairələrin maraqlarının ifadəçisi yox, xalqın maraqlarını əks etdirsin. Əgər dövlət vətəndaş cəmiyyətinin maraqlarını qorumursa, onda KİV-lər bu funksiyaları öz boynuna götürür. Əgər bu vəzifənin öhdəsindən KİV də gələ bilməsə, onda dövlətə və KİV-lərə qarşı inamsızlıq formalaşır ki, bu da informasiya böhranı kimi xarakterizə olunur. İnformasiya böhranı çox təhlükəli böhran olub, cəmiyyət və dövlət həyatını sarsıdır, nəticə etibarilə dövlətçiliyin zəifləməsinə gətirib çıxarır. Göründüyü kimi informasiya siyasəti kommunikativ – informasiya fəaliyyətlərinin sistemi kimi çıxış edir. O, öz qarşısına elə bir məqsəd qoymalıdır ki, onun nəticəsi siyasi, hüquqi, iqtisadi, mənəvi – etik, sosial – psixoloji və digər sahələrdə xalq və dövlətin dialoquna nail olsun, hamının maraqlarını ifadə etmək iqtidarında olsun. Dövlət informasiya siyasətinin strateji məqsədi isə dövlətdə informasiya cəmiyyətinin qurulması olmalıdır. Məhz belə bir cəmiyyətdə fərdin, cəmiyyətin və dövlətin informasiya təhlükəsizliyinin tam etibarlı qorunmasına nail olmaq olar.

Beləliklə, informasiya siyasəti insanların həyat fəaliyyətinin xüsusi bir sferası olub, informasiyanın yaradılması və yayılması ilə məşğul olaraq sosial və siyasi institutların və sosial qrupların maraqlarını ödəmək məqsədi güdür. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi bu məqsədlərə nail olmaq ölkədəki informasiya cəmiyyətinin inkişaf səviyyəsindən asılıdır. İnformasiya siyasəti dövlət siyasətinin iki mühüm məsələsini həll edir:

-beynəlxalq səviyyədə dövlətin imicini qaldırmaq;

- ölkə daxilində hakimiyyətə inam hissəsinin formalaşdırılması, informasiya texnologiyalarının yayılması və inkişafının təmin olunması;

Dövlət orqanları və rəhbərlik normal informasiya məkanını formalaşdırmaq istəyirsə, o, mütləq fərdin də mədəniyyətinin inkişafına xüsusi fikir verməlidir. Vətəndaşın düzgün qərar

qəbul edə bilməsi üçün onun dolğun informasiya ilə təmin edilməsi vacib şərtlərdəndir. Bundan əlavə KİV kütləvi şüurun bütün formaları ilə (dünya görüşü, tarixi şüur, ictimai rəy) hərtərəfli işləməyi bacarmalıdır. KİV müxtəlif sosial qrupların, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin fikir və rəylərinin ifadəçisi olmalıdır. Buna görə də dövlət informasiya siyasəti özünə müxtəlif sosial qruplar arasında dialoq yaratmağı özündə ehtiva edir. Əgər KİV problemləri düzgün əks etdirmirsə onda, ona qarşı maraq sönür və cəmiyyətdə inamsızlıq yaranır. Belə təhlükəli tendensiyaları aradan qaldırmaq üçün dövlət informasiya siyasəti KİV üçün müxtəlif elə bir şərait yaratmalıdır ki, müxtəlif qüvvələrin maraqlarını jurnalistlər demokratik və humanist prinsiplər əsasında ifadə edə bilsinlər. Bir sözlə vahid informasiya mühitinin formalaşdırılması KİV – də informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin bir nömrəli məsələsidir. Respublikamızda da informasiya texniki vasitələrinin artırılması, sürətlə internetləşdirmə və s. bu kimi tədbirlər cəmiyyətin informasiya ilə təminatının yaxşılaşdırılmasına doğru addımlardır. Buna görə də kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına və fəaliyyətinin təkmilləşməsinə dövlət dəstəyi müasir dövrümüzün tələbinə çevrilib. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci il 31 iyul tarixində imzaladığı Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Konsepsiyası isə bu problemlərin aradan qaldırılması üçün həlledici rol oynamışdır. Məlumdur ki, internet və televiziya istifadə artıq qəzet və digər bu kimi vasitələri kölgədə qoymağa başlamışdır. Ancaq respublikamızın qərb zonalarında erməni, cənub-şərq zonasında İran telekanallarının bizim informasiya məkanımıza daxil olması, bizim informasiya maraqlarımıza zərbə vurur və dövlətçiliyimizə dair qeyri-obyektiv məlumatların yayılmasına gətirib çıxarır. Məhz informasiya vahidliyinə nail olmaqla bu cür təhlükələrdən qoruna bilərik. Televiziya sahəsində istər mərkəz, istərsə də yerlərdə çoxlu kanallar fəaliyyət göstərir. Onlar cəmiyyətin maraqlarını ifadə etməkdən daha çox şou xarakterli proqramların hazırlanmasına, musiqi verilişlərinin verilməsinə və s.-yə meyillidirlər. Belə tip kanallar cəmiyyətin şüurunu real problemlərin həllindən uzaqlaşdıraraq əyləncə xarakteri daşıyır. Ancaq Azərbaycanda İctimai televiziya kanalının açılması televiziya ictimai maraqların ifadə edilməsi üçün çox vacib addım sayılmalıdır. Məhz bu kanal nə kommersiya qrupları üçün, nə də sırf dövlət üçün deyil, vətəndaş cəmiyyətinin maraqlarının ifadəçisi kimi yaradılmışdır (5, 136).

Artıq internet televiziya və xəbər agentlikləri cəmiyyətin həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilərək ictimai şüura böyük təsir göstərməyə başlamışdır. “APA ECONOMICS”-in məlumatına görə hazırda Azərbaycanda internet istifadəçilərinin sayı 3,7 milyona yaxındır, bu isə əhalinin təqribən 44% faizi deməkdir. Qeyri – rəsmi məlumatlara görə hazırda ölkəmizdə 10 internet televiziya və radio fəaliyyət göstərir. Milli Televiziya və Radio Şurası bildirir ki, internet televiziya yalnız televiziya kimi deyil, əsasən həvəskar televiziya kimi fəaliyyət göstərirlər və onların daima auditoriyalar və nizamlaşdırma mexanizmləri, davamlı şəkildə efirləri yoxdur. İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas məsələlərindən biri olan informasiyaya çıxışın əldə edilməsi və ya informasiyanın əlyətərliliyi problemi daima aktualdır. Çünki, hər yayılan informasiya reallığı əks etdirmir. Vətəndaşların dəqiq, düzgün informasiyalara çıxışına nail olmaq üçün cəmiyyətin müxtəlif kateqoriyalarına ayrıca yanaşmaq lazımdır. Bu zaman hər bir kəsin informasiya əldə edilməsi ilə bağlı konstitusional hüquq və azadlıqlarının qorunması ən həlledici amil kimi çıxış edir. Eyni zamanda dövlət siyasətinin informasiya ilə təminatı da düzgün informasiya təhlükəsizliyi siyasətinin qurulmasında rol oynayır. Beləliklə, yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq KİV-də informasiya təhlükəsizliyinin qorunmasının aşağıdakı yollarını göstərmək olar:

1. Dövlətin informasiya siyasətinin düzgün qurulması.
2. Vahid informasiya məkanının yaradılması.

- 3.KİV- də özünü tənzimləmənin qurulması.
- 4.Etibarlı mənbələr əsasında məlumatların hazırlanması.
- 5.Səviyyəli auditoriyanın formalaşdırılması.
- 6.KİV-in depolitizasiyalaşması.
- 7.Jurnalist mədəniyyətinin yüksəldilməsi.
8. KİV-in bütün sosial qrupların, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin fikir və rəylərinin ifadəçisi olmasına nail olmaq.
9. Vətəndaşın düzgün qərar qəbul edə bilməsi üçün onun dolğun informasiya ilə təmin edilməsi.

10. Hər bir kəsin informasiya əldə edilməsi ilə bağlı konstitutsion hüquq və azadlıqlarının qorunmasına nail olmaq.

Beləliklə, dördüncü hakimiyyət adlandırılan KİV informasiya təhlükəsizliyinin müxtəlif səviyyələrində-fərd, cəmiyyət və dövlətin təhlükəsizliyinin təminində mühüm rol oynayaraq kütləvi informasiya təhlükəsizliyi anlayışını yaradır. Kütləvi informasiya təhlükəsizliyi isə cəmiyyətin informasiya sisteminin elə bir vəziyyətidir ki, burada olan istənilən sosial subyekt öz dini, dili, sosial mənsubiyyəti, təhsilindən asılı olmayaraq rəşional qərarların qəbul edilməsinə şərait yaradan dəqiq, obyektiv informasiyaları əldə edə bilsin və buna müvafiq olaraq sosial, siyasi, ictimai sahədə öz fəaliyyətinin qura bilsin.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

- 1.Dietram A Scheufele. *Framing as a Theory of Media Effects*, Journal of Communication, (Winter, 1999), p. 105
2. Saul Estrin and Martha Prevezer. "The role of informal institutions in corporate governance: Brazil, Russia, India, and China compared." *Asia Pacific Journal Of Management* 28, no. 1 (March 2011): p. 55
3. Стрельцов А. Проблемы реализации доктрины информационном безопасности на современном этапе // «Право знать: история, теория, практика». 2001. №11-12 (59-60) ноябрь-декабрь // Адрес в сети Интернет:[http://www.ksdi.ru/right/2001_59_60\(11-12\)/strelcov_11_12.html](http://www.ksdi.ru/right/2001_59_60(11-12)/strelcov_11_12.html).
4. Стоуньер Т. Информационной экономики // Новая технократии-ческая волна на западе. М., Политиздат, 1986, с. 451
5. Xəlilov S.Lider, dövlət, cəmiyyət. Bakı, Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı.2001. s.136.

РУХАНГИЗ ГАДЖИЕВА

РОЛЬ СМИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье с различных направлений исследуется роль средств массовой информации в информационной безопасности государства. Автор, с исследовательской точки зрения проводит научный анализ механизмов влияния этих средств на общественное развитие, и предлагает пути решения возникающих проблем. В статье обосновывается влияние СМИ на безопасность личности - как один из важных факторов демократического развития общества.

RUHANGIZ HAJIYEVA

**THE ROLE OF MASS MEDIA
IN THE ENSURING OF INFORMATION SECURITY**

In the article have analysed the role in the formalization of security politics of MASS information. There have given the solution ways of appeared problems by investigating the influence mechanism to the MASS society. There has analysed the scientific views, influence mechanisms and the solution ways of problems by investigator. The influence of these processes to the security of personals has based as the important factors of democratic society.

Rəyçilər: f.e.d.Ə.Tağıyev, t.e.d.R.C.Süleymanov

AMEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutunun "Politologiya və siyasi Sosiologiya" şöbəsinin 18.10.2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr.№13).